

İ yazı

Azərbaycanın mənəvi sərvətinin zənginliyi həmişə özünəməxsusluğu ilə diqqət çəkib. Bu gün də belə bir sərvətin yaşaması ulus olaraq varlığımızın davamlı təsdiqində bənzərsiz rol oynayır. Azərbaycan balabanı belə əvəzsiz iftixar qaynağımızdan biri olub, musiqi mədəniyyətimizin ciddi soraqçısıdır. “Balaban” sözü “bala” və “ban” sözlərinin birləşməsindən yaranıb. Azərbaycan balabanının özünəməxsusluğu ulusumuzun xarakteri – inam, idrak, mənəviyyət, iradə keyfiyyəti ilə bağlıdır. Əlbəttə, bu kimi mənəvi-ruhsal keyfiyyətlər hər bir ulusda bu və ya başqa səviyyədə var, ancaq yaradıcılıq və özünəməxsusluq məhz bənzərsizliklə (hər ulusun həyatın müxtəlif sahələrində - dövlətçilikdə, ictimai düşüncədə, incəsənətdə və s. öz yaradıcılığını ortaya qoyması ilə) şərtlənir.

Çağdaş Azərbaycan zurna-balaban sənətinin inkişafında ünlü sənətkar Kalvalı Əli Dədənin (Əli Kərimov: 1874-1960) özünəməxsus xidmətləri var. 1874-cü ildə keçmiş Şamaxı qəzasının (indiki Ağsu rayonunun) Kalva kəndində kəndli ailəsində doğulub.

Onun çalğısında bu alətin bütün imkanları aşkarlanır. Sənətkarın adı XIX yüzilin sonu, XX yüzilin birinci yarısı peşəkar xalq yaradıcılığının görkəmli nümayəndələri ilə bir sırada durur. Yaradıcılığında iki əsas cəhət – möhtəşəm döyüşkənlik və haray diqqəti çəkir.

Sənətkar haqqında kitabın müəllifi Qalib Soltanoğlu yazır: “Nədəndirsə, qara zurnanın, yastı balabanın səsi gələndə ruhum bütünlüklə yenidən köklənir. O ki ola Əli Dədənin bənzərsiz, sehrli çalğısında. Onun çalğısı möcüzəli, ruhani səsdir. Mən ustadın havacatlarını dinləyəndə sanki su kimi yumşaq, qayalar kimi sərt, buludlar kimi uca, gün kimi odlu oluram. O, Q.Pirimov, C.Qaryağdioğlu, S.Şuşinski, Keçəçi oğlu Məhəmməd, Mirzə Məhəmmədhasən, aşılardan Hüseyn Bozalqanlı, Ələsgər, Mirzə Bilal, Aşıq Əsəd, Aşıq Mirzə, Dədə Şəmşir, Ü.Hacıbəyli, S.Rüstəmov, Ə.Bakıxanov, Bülbül kimi görkəmli sənətkarların yaxın dostu və çağdaşı olub. Əli Dədə zurna, balaban, tütək kimi nəfəsli alətlərdə sənətkarlıqla ifa edib, onların imkanlarını texniki baxımdan genişləndirib”.

Ustadın böyük işi odur ki, o, zillətimbrli zurnanı peşəkar kamera alətinə çevirib. O, təkə çalğıçı yox, həm də çoxlu mahnıların yiyəsi, Azərbaycanmilli musiqisinin irəliləməsində önəmli rol oynayan sənətkar olub. Əli Dədənin çalğısı bu günkü çalğıya oxşamır. Onun çalğısında ulusumuzun qədimliyi, döyüşkənliyi görünür, eşidilir, duyulur. Həmin səs həmişə bizimlədir.

Böyük bir ailədə dünyaya göz açan Əlinin sənətə gəlişi çox çətin olub. Deyilənə görə, Şahvələd adlı

İşıqlı Atalı

qonşu oğlana atası balaban alıbmış. O, bu alətdə çalmaqla bütün məhəllə uşaqlarını sehrə salarmış. Onların içərisində daha çox balabanın sehrinə düşən Əli olur. Əli qarşısında məqsəd qoyur ki, necə varsa bu aləti çalmağın sirlərini öyrənəcək. Bir gün Əli məşədən qayıdarkən iki qamış kəşir, birini o birinə geydirib kiçik gölməçənin qırağında uzanaraq burunu ilə nəfəs alır və suya üfləyir. Su köpüklənərək dürbəcür biçimə düşür, o isə çox sevinirdi.

Ustad o günlərdən belə danışarmış: “Balabanı çala biləcəyim haqqında dərin inam hissi ilk dəfə belə yarandı. Elə oradaca bir qamış kəsib, üzərində 3 deşik açdım, özümün ilk “musiqimi” çalmağa

başladım. Sevincim aşib-daşırdı. Bundan iki il sonra atam çətinliklə mənə qara zurna aldı”.

O çağlar Əli böyük qardaşı İxtiyarla molla məktəbinə gedirmiş. Ataları Zülfüqar kişinin bir məqsədi var idi: heç olmazsa, bu iki oğluna dini təhsil vermək. Odur ki, Zülfüqar kişi hər axşam uşaqlarından molla məktəbində nə öyrəndiklərini soruşarmış. İxtiyar qorxudan öyrəndiklərini əzbər söyləyirdi. Atası da sevinərdi ki, artıq böyük oğlu dindar olacaq. Əli Dədə söyləyirmiş ki, mənə növbə çatanda atamın qanı qaralardı: “Qardaşım İxtiyarla molla məktəbinə getmə de, fikrim qarğıdan düzəltdiyim, həm də gizləndə çalacağım “musiqi aləti”nin yanında idi. Ona görə də elə ki, atam mollaadan nə öyrəndiyimi soruşardı, heç nə bilməz, atamın köməkçilərini yeyərdim. Bir gün ölümə üz-üzə qaldım. Atam öz növbəti cəzasını verdikdən sonra böyük qardaşım İxtiyara dedi ki, əl-üz dəsmalını bura gətir. O, ciddi görkəmdə qorxulu səsle qardaşıma göstəriş verdi:

- Sal bu desməli Əlinin boynuna, bu otaqda yeddi dəfə ora-bura sürüklə.

İxtiyar başkasən kimi göstəriş yerinə yetirdi. Bu ağır cəzadan hüsumu itirərdim. Yerdə ölü kimi qaldığımı görək atam ələyaya düşər, qardaşımın dediyinə görə, üz-gözüme su çiləyir, çox çətinliklə mənə ölümün əlindən qoparırlar. Yadımdadır, atamın ondan sonra mənə: “Yaxşı, daha səni döyməyəcəyəm”, - deyib mənə qucaqladı. Mən elə onda da ölə bilirdim. Sonra içimdən gələn güclü duyğu ilə musiqiyə bağlandım”.

O, sənətin inceliklərini Şamaxı qəzasının Əngəxaran kəndindən olan Aşıq İbrahimdən öyrənib. Əli Dədə təkə zurna-balabanın ustadı olmayıb, ulusal musiqi alətlərimizdən olan sazda, tarda, nağara və qoşa nağarada gözəl çalmağı bacarıb.

16 yaşlarında Şirvan bölgəsində tanınmağa başlayıb. Azərbaycan aşılalarının I və II qurultaylarının iştirakçısı olub. O, Azərbaycanın bir çox bölgələrində, Dəmir qapı Dərbənddə belə olub, el şənliklərində çalib-çağırır, Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti öngünlüyü çərçivəsində Moskvada keçirilən tədbirlərdə zurnaçılar ansamblının rəhbəri olaraq özünün bəstələdiyi “Koroğlu nağarası”nı ifa edib. Ustadın yaradıcılığı xalq ruhunda ya-

rarlandığı üçün belə yüksək səviyyəyə çatmışdı.

Əli Dədənin 6 qardaşı olub. Onlardan yalnız Abbas və Bəxtiyar ustadın sənət yoldaşı olub. Hələ 1930-cu illərdə dahi bəstəçimiz, xalq havalarını nota köçürən, milli operamızın banisi, böyük bəstəkar Üzeyir bəyin tapşırığı ilə Bülbül onun 40-a kimi havasını lentə köçürür. Həmin lent yazılarının bir hissəsi Azərbaycan Radiosunun “Qızıl fond”unda qorunur. Musiqi araşdırmaçısı Bayram Hüseynli vaxtilə Kalvaya getmiş, bir neçə ay ustadın evində qonaq olmuş, onun zurna, balabanla bağlı yaradıcılığını öyrənmişdi. Sonralar 1984-cü ildə Moskvada rus dilində B.Hüseynli və T.Kərimovanın müəllifliyi ilə “Əli Kərimov” adlı kitab “Sovetskiy kompozitor” nəşriyyatında işıq üzü görüb.

ğu “Çahərzəm” və “Rakindi” muğamlarını indi heç bir sənətkar oxumur”.

Xalq artisti Ə.Bakıxanov: “O, xüsusi ifaçılıq tərzinə malik idi. O, ifa tərzinin dərinliyi və düşündürücülüüyü ilə texniki imkanlarının hədudsuzluğu, sadəliyi və müdriklikliyi ilə fərqlənirdi. Onun yüksək ifaçılığı həmişə dinləyicilərin qəlbinə yol tapırdı... O, gözəl musiqiçi və gözəl insan idi. Onun mehribançılıq və sadəliyi, çətin anlarda insanların köməyinə gəlməsi onu tanıyanların yaxşı xatirəsidir. Mən bu görkəmli insanın əziz xatirəsini daim əziz tuturam... Onun öz barmaqları var...”

Ak. R.Hüseynov Mirzə Məhəmmədhasən, Əli Dədə və Aşıq Bilal üçlüyü haqqında yazır: “Onların üçündə də həm yüksək ifa bacarığı, həm də bəstəçilik vardı. Və bu

nub). “Azərbaycan musiqisinin Əli Dədə zirvəsi” adlı kitabda birgə araşdırma ayrıca bölümdə nəşr olunub, sonrakı bölümdə T.Kərimovanın yeni araşdırması yer alıb. Ümumiyyətlə, kitabdakı materiallar iki dildə – Azərbaycan və rus dillərində işıq üzü görüb.

Prof. İlqar İmamverdi və Əli İmamverdinin “Azərbaycan zurna-balaban icracılığı sənətinin ustası KALVALI ƏLİ DEDE-150” kitabında ustadla bağlı bütün bilgiler araşdırılıb, Azərbaycan-zurna balaban sənəti haqqında əsaslı faktlar, əsərlərinin not yazıları, habelə çoxsaylı fotolar təqdim olunub.

Rauf Bəhmənlinin “Ustad Əli Dədənin rəqs melodiyaları” kitabında akademik əsaslı araşdırma nəticəsində ustadın 57 havasının müəllifliyi dəqiq müəyyənləşdirilib, habelə bu nəşrdə də melodiyaların

Ustadın tanınmış havaları bunlardır: “Heyvagülü”, “Alçağülü”, “Koroğlu nağarası”, “Qəhrəmani”, “İnnabi”, “Əfruzə”, “Yasəməni”... O, 70-dən çox zurna-balaban havası yaradıb, indi də bu mahnılar Azərbaycan toylarının bəzəyidir.

Əli Dədənin 4 övladı olub. Oğlu Ağalar Kərimovun 4 övladı – Adil, Fikrət, Fazil və Ərəstun Əliyevlər babalarının yolu ilə gediblər. Ustad 1960-cı ildə ölüb, sonevi (qəbri) Ağsu rayonunun Kalva kəndindədir.

Əli Dədə milli muğamlarımızın sirrini çağının məşhur xanəndəsi, ən çox Şirvan-Qarabağ məclislərinin bəzəyi olan Mirzə Məhəmmədhasəndən (1831-1916) öyrənib, uzun müddət balabanda onu müşaiyə edib. Mirzə Məhəmmədhasən Şamaxıda ən çox Mahmud ağanın məclislərində, bir də varlı şəxslərin toylarında oxuyardı.

Hüseyn Cavidin bəstəkar oğlu Ərtoğrulun Mirzə Məhəmmədhasənə bağlı qeydlərindən: “gMirzə Məhəmmədhasən “Humayun” və “Şur” dəstgahlarını məharətlə oxuyarmış. Onun tarçısı Məşədi Səlimin tarı böyük, səsi də gur oxuyanda çox gərgin olurmuş. Bəzən zəngülə vura-vura dizin-dizin məclisin ortasına kimi gəlirmiş. O, uzun illər balabançı Əli Zeynalov, ustad sənətkar Əli Kərimovla da yoldaşlıq edib. Özü kasıblığın hər üzünü gördüyündən xalqa münasibəti də çox yaxşı olub”.

Ustad ömrünün sonuna kimi Mirzə Məhəmmədhasəni unutmadı. Deyərdi: Heyf Mirzədən ki, ömrünün sonu zillətlə keçdi. Onun balabançısı mən idim. Biləllə ikimiz bütün muğamların inceliklərini ondan öyrənmişdik. Mirzənin oxudu-

uç nəfər Azərbaycanımızın zəngin, əlvan musiqi xəritəsində özümüklüyü ilə seçilən Şirvan musiqisinin üç qanadını inkişaf etdirdilər, maraqlı ifaçılar nəslini yetişdirdilər. Mirzə Məhəmmədhasən xanəndəlikdə bu vəzifəni yerinə yetirdi. Əli Kərimov balaban, zurna ifaçılığında bu işi gördü. Mirzə Bilal, aşıq sənətində. “Humayun”u Mirzə Məhəmmədhasən iki-üç saata oxuyub başa vurarmış. El sənətkəsi, balabançalan ustad Əli bu muğamın Mirzə Məhəmmədhasəndən öyrəndiyi 17 şöbəsinə saat yarım çalardı. Şəyirdlərinə, sənətini öyrətdiyi oğlu və nəvələrinə həmişə bir həqiqəti çatdırardı: “ “Humayun”u Mirzə kimi gözəl oxuyan görmədim”. Unutmayın: bu sözləri məşhur kalvalı ustad Əli kişi deyib. O Əli kişi ki, 86 illik ömrü boyu onlarla bilgin, bitkin sənətkarla çalib-çağırırmışdı”.

2009-cu ildə ustadın havalarından (diskdəki 2 el havası – “Tərəkəmə” və “Uzunderə” onun ifasında son dərəcə gözəl səslənir) ibarət disk buraxılıb. Qalib Soltanoğlunun “Kalvalı Əli Dədə” adlı kitabı (2009) isə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi tərəfindən nəşr edilib.

Son bir ildə ustadın yaradıcılığına həsr olunmuş 3 kitab – prof. İlqar İmamverdi və Əli İmamverdinin “Azərbaycan zurna-balaban icracılığı sənətinin ustası KALVALI ƏLİ DEDE-150”, dos. Tahirə Kərimovanın “Azərbaycan musiqisinin Əli Dədə zirvəsi”, dos. Rauf Bəhmənlinin “Ustad Əli Dədənin rəqs melodiyaları” çap olunub.

Türkiyədə yaşayan T.Kərimova prof. Bayram Hüseynli ilə birgə bu mövzuda çalışıb, ilk dəfə melodiyaları nota alınıb (1984-cü ildə Moskvada “Ali Kərimov” kitabı çap olu-

not yazıları təqdim olunub.

Ustad balabançının studiya ölçüsündə yazılmış balaban havalarını bütün cəhdlərimizə baxmayaraq əldə edə bilmədik. Ancaq əlimizdə olan zurna havaları Youtube-yə yerləşdirilib. Bu havalar Azərbaycan zurna-balaban sənətinin ən gözəl nümunələrindən, ümumiyyətlə, musiqi mədəniyyətimizin ciddi soraqlarındandır.

“Ekspress” qəzeti (3-5 may, 2008-ci il, Bakı: “Moskvada “Heyvagülü” davası”) yazır: “Moskvadakı Rusiya Xalqlar Dostluğu Universitetində erməni, azərbaycanlı və türk gənclər arasında dava düşüb. Olay ənənəvi 1 May konserti zamanı baş verib: “10-15 min nəfər tamaşaçı vardı. Biz də səhnədəkilərə tamaşa edirdik. Birdən “Erməni xalq rəqsi “Hayvakuran”: ifa edir Rusiya Xalqlar Dostluğu Universitetinin erməni tələbələrindən rəqs ansamblı” elan olundu. İfa edilən isə bizim doğma “Heyvagülü” idi. Ermənilərin pavilyonunda isə xərətədə Dağlıq Qarabağ erməni ərazisi kimi göstərilmişdi. Bu azmış kimi Suren adlı erməni gənc əlində (qondarma – İ.A.) “Dağlıq Qarabağın” “bayrağını” tutub yelləyir, “Qarabağ bizimdir” bağırırdı. Onu bir kənara çağırır belə etməməsini istədik, Dağlıq Qarabağın Azərbaycanın ərazisi olduğunu dedik. Bunu deyəndə Suren bizi söydü... Biz də dözməyib etiraz edəndə ermənilər şüşə butulka və daş atmağa başladılar” - deyə S.Məsimov söylədi”.

Bu fakt onu göstərir ki, ermənilər Azərbaycan-türk dəyərlərinə nə qədər iddia etsələr də, heç bir mənəvi əsasları yoxdur.

(ardı var)